

Piotr Paweł Obolewski

Zarys dziejów parafii i kościoła w Białotarsku

Studia Włocławskie 15, 155-180

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. PIOTR PAWEŁ OBOLEWSKI

ZARYS DZIEJÓW PARAFII I KOŚCIOŁA W BIAŁOTARSKU

Parafia Białotarsk w dekanacie kowalskim diecezji włocławskiej jest położona między Kowalem a Gostyninem, a dokładnie na skrzyżowaniu dawnych szlaków handlowych pomiędzy Kujawami i Mazowszem i dlatego była doskonałym miejscem na założenie osady handlowej¹. Szybko jednak Białotarsk utracił swoje znaczenie handlowe na rzecz książęcego miasta Gostynina. Sama nazwa Białotarsk wskazuje na sposób powstania tej miejscowości. Pierwotnie zapisywano ją jako Baltarsk², Byalytharszek³, Białotarczek⁴, Balitarszek. Nazwy te oznaczały po prostu Biały Targ. Z uwagi, że obecnie używana nazwa powstała od rozwiniętego tu targu możemy zakładać, że wcześniej miejsce to posiadało inną, nieznaną nam dziś, nazwę. Nazwa ta wskazuje, że na placu targowym, wyznaczonym i kontrolowanym przez księcia, odbywała się wymiana targowa o zasięgu lokalnym. Znany jest również łaciński odpowiednik nazwy osady – „Album Forum”⁵.

Początki parafii

Pierwsza wzmianka o parafii Białotarsk pochodzi z 1249 r., kiedy to książę mazowiecki i czerski Siemowit I, młodszy syn Konrada Mazowieckiego, powracając z uroczystości u swojego brata Kazimierza Kondratowicza, księcia Kujaw i ziemi łęczyckiej, wystawił dokument, na mocy którego przekazał przez Ewę, wdowę po rycerzu Grzymisławie, wieś Dąbrówka na rzecz kościoła pw. Świętego Krzyża w Białotarsku, stanowiącego wówczas uposażenie prepozyta katedry płockiej Andrzeja⁶. Na podstawie zachowanych źródeł trudno ustalić, kto był fundatorem kościoła w Białotarsku. Można przypuszczać, że jego kolatorami była miejscowa szlachta. Fakt ten potwierdza zapis w najstarszym katalogu kościołów diecezji włocławskiej z 1570 r., w którym nie jest wymieniony żaden kolator, a jedynie zaznaczono, że szlachta miała prawo patronatu

nad kościołem w Białotarsku⁷. Jednak tradycja późniejsza wymienia jako kolatora prałata prepozyta kapituły plockiej⁸. Prawdopodobnie biskup diecezji plockiej erygował parafię w Białotarsku⁹.

Z uwagi na fakt, że Białotarsk od zarania dziejów był typową osadą graniczną, trudno jest jednoznacznie ustalić, czy należał do dzielnicy kujawskiej, czy mazowieckiej. Granice musiały być w owym czasie dość zmienne, gdyż od momentu rozbitcia dzielnicowego w 1138 r. do początków XIII w. zarówno wschodnie Kujawy jak i Mazowsze podlegały jurysdykcji i kontroli prawnej księcia mazowieckiego¹⁰. Potwierdza to wspomniany już dokument z 1249 roku. Świadczy on również o silnych powiązaniach Białotarska z kapitułą plocką¹¹. Natomiast zapis świętopietrza z 1325 r. wymienia Białotarsk wśród parafii archidiaconatu włocławskiego diecezji kujawsko-pomorskiej¹². Należy zaznaczyć, że kwestia przynależności diecezjalnej parafii Białotarsk długo jeszcze nie była jednoznacznie uregulowana¹³. I tak w 1412 r. proboszcz parafii Białotarsk był jednocześnie wikariuszem katedry plockiej¹⁴. Do ostatecznego uregulowania przynależności parafii doszło w XV w., kiedy to w 1405 r. erygowano parafię w Sokołowie¹⁵, która obszarowo i jurysdykcyjnie należała do tej pory do Białotarska. Natomiast sam Sokołów leżał w dzielnicy mazowieckiej, dlatego zaszła potrzeba przyłączenia go do diecezji plockiej i dokładnego wykreślenia granic między obu parafiami. Doszło wówczas do porozumienia pomiędzy biskupem plockim Pawłem Giżyckim i biskupem włocławskim Władysławem Oporowskim w sprawie jedenastu spornych wsi w rejonie Sokołowa i Białotarska. Dokument wytyczający granicę diecezjalną, która potwierdziła ostateczną przynależność parafii Białotarsk do diecezji kujawsko-pomorskiej, sporządzono 16 kwietnia 1444 r. w Gostyninie¹⁶. Stan ten nie zmienił się do dnia dzisiejszego.

Terytorium parafii

W 1469 r. część parafii Białotarsk została odłączona do nowo powstałej parafii Łanięta. Na prośbę wojewody łeczyckiego i starosty gostynińskiego Mikołaja z Kutna biskup kujawski Jakub z Sienna¹⁷ erygował nową parafię w Łaniętach¹⁸. Zapewne powodem utworzenia nowej parafii była duża odległość od kościoła parafialnego, co utrudniało prowadzenie pracy duszpasterskiej i korzystanie przez wiernych z sakramentów. Białotarsk przez długi czas otrzymywał z parafii Łanięta opłaty jako rekompensatę za utracone ziemie¹⁹.

Pierwotnie parafia Białotarsk była bardzo rozległa, choć z czasem niejednokrotnie zmieniała swój obszar terytorialny. Najstarszy wykaz miejscowości tej parafii pochodzi z 1489 r., kiedy to na polecenie Kazimierza Jagiellończyka dokonano spisu poradlnego i rejestru łańców województwa brzesko-kujawskiego. Do parafii należały wtedy: Byalytharszek (Białotarsk), Bąsszyno (Beszyn), Patrowo, Dzankowo, Minor Sokolowsky (Dziankówek), Dzankowo Maior (Dziankowo), Wawal (Wąwał), Zawada, Zakrzewo Ambrosii, Gorki, Gulewo, Syemyny (Siemiony)²⁰.

Ostatnia poważna zmiana terytorialna parafii nastąpiła przy okazji utworzenia, z uwagi na duże odległości niektórych wiosek od kościoła parafialnego (9–10 km), parafii Skrzynki²¹. Staraniem proboszcza Białotarska, ks. Ignacego Broniszewskiego, w latach 1957–1958 została wybudowana kaplica pod wezwaniem bł. Bronisławy²². Od 1970 r. istniał w Skrzynkach ośrodek duszpasterski, przy którym mieszkał ks. Stefan Kaczmarek, wikariusz parafii Białotarsk, z zadaniem tworzenia przy kaplicy nowej parafii²³. Ostatecznie parafię św. Piotra i Pawła erygował w 1972 r. biskup włocławski Jan Zaręba²⁴. Odłączono wówczas od Białotarska wsie: Cieślikowo, Czarne, Dębowo, Lubaty, Okna, Radziszewo, Skrzynki, Skrzyneczki, Trzebowo, Trzebówek. W tym miejscu warto dodać, że problem rozległości parafii Białotarsk był już dostrzegany w okresie międzywojennym, o czym świadczy list właścicieli majątku Czarne, Zygmunta i Bronisława Mierosławskich, z 1934 r. do biskupa włocławskiego Karola Radońskiego w sprawie budowy kaplicy²⁵.

Przed wybuchem drugiej wojny światowej do Białotarska należały 42 miejscowości, a w 1962 r. – 36. Żadna z pobliskich parafii dekanatu nie mogła się równać z Białotarskiem pod względem wielkości obszaru, poza wyjątkową pod tym względem parafią Chodecz²⁶.

W XVI–XVII wieku

Pierwszy kościół w Białotarsku, o którym wspomniano wcześniej, był drewniany i nosił wezwanie Świętego Krzyża. Kolejny kościół został pobudowany na początku lat osiemdziesiątych XVI w. przez kapitułę plocką, z polecenia biskupa Hieronima Rozrażewskiego, który w okresie budowy sprawował funkcję prepozyta plockiego²⁷; przez niego też w 1583 r. kościół został konsekrowany²⁸.

Nowy kościół miał okazały wygląd. Znajdowały się w nim trzy ołtarze. Ołtarz główny, w którym przechowywano Najświętszy Sakrament, był pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. Dwa boczne

ołtarze poświęcone były św. Annie i św. Mikołajowi²⁹. Kościół posiadał także dzwonicę z dwoma dzwonami³⁰.

W 1584 r. przybyli do parafii wizytatorzy, delegowani przez biskupa Hieronima Rozrażewskiego. Były to czasy, kiedy na Zachodzie Europy szerzyła się reformacja, która docierała także na teren naszego kraju, dlatego przy wizytacjach parafii zwracano uwagę na obecność sympatyków nauki Lutra i Kalwina. Wizytatorzy stwierdzili, że w parafii jest zaledwie jeden wyznawca kalwinizmu, sędzia brzeski Bieliński z Siemion, który często odwiedzał Radziejów, ówczesną twierdzę kalwinizmu na Kujawach. Odnotowali również, że pleban Wojciech (Albert) Sierakowski, kleryk z mniejszymi święczeniami, nie przebywał w parafii. Zastępował go jego ojciec Jan Sierakowski, który zajmował się uprawą ziemi należącej do parafii i ściąganiem dziesięcin. Natomiast wikariusz Mateusz Szydlec, którego wtedy zwano komendarzem, z oddaniem wykonywał swoje obowiązki i cieszył się szacunkiem i poważaniem parafian³¹.

Na uposażenie parafii i proboszcza w XVI w. składały się dochody z dwóch łąnów ziemi w Białotarsku oraz dziesięcina pieniężna z Łaniet i Piotrowa³². Dochody te jeszcze w 1594 r. pobierał ojciec proboszcza, wspomniany Jan Sierakowski³³. Wikariusz Mateusz Szydlec pobierał tylko dziesięciny z Gulewa i Górek³⁴.

Przy parafii istniał wówczas także przytułek dla ubogich, zwany szpitalem. W 1639 r. znajdowało się w nim czterech podopiecznych, którzy utrzymywali się z jałmużny³⁵.

W XVIII–XIX wieku

Na początku XVIII w. kościół popadł w ruinę, m.in. zamiast podłogi miał piaszczystą ziemię. Dzięki jednak staraniom proboszcza ks. Szymona Kuklińskiego³⁶ oraz jego następców świątynię odnowiono. Zbudowano też nową drewnianą zakrystię i odnowiono starą srebrną monstrancję³⁷. W dalszym ciągu w parafii istniał dom dla ubogich wystawiony przed 1711 rokiem. W jednym pomieszczeniu mieszkali ubodzy, a w drugim nauczyciel³⁸. Jednak przed 1725 r. szkoła przestała istnieć³⁹.

W 1782 r. kościół w Białotarsku spłonął. Kapituła płocka, jako kolar, wystawiła nową świątynię oddaloną o pięć staj (ok. 0,5 km) od cmentarza, który znajdował się na wzgórzu za wsią w kierunku Patrowa⁴⁰. Pobudowana świątynia nie była chyba zbyt solidnie wykonana, gdyż już w 1786 r., a następnie w 1821 r. stwierdzono potrzebę dokonania napraw. Wówczas na miejscu spalonego kościoła wybudowano kaplicę,

która jednak, pozbawiona należytej opieki, szybko popadła w ruinę i nie nadawała się do remontu⁴¹.

Nowy kościół zbudowany był z drewna, posiadał dwoje drzwi oraz niewielką wieżę, na której umieszczona była sygnaturka. Dach z jednej strony pokryty był gontami, a z drugiej snopkami ze słomy. Po lewej stronie znajdowała się zakrystia bez okien, a przy niej na słupie umieszczona była ambona. Wielki ołtarz, drewniany, malowany na biało, ofiarowała kapituła płocka. W środku ołtarza znajdowała się rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego. Ołtarze boczne, dzięki zabiegom proboszcza i parafian, odkupiono od reformatów ze Szczawina. W jednym z nich staraniem proboszcza Konstantego Nadrowskiego umieszczono obraz Przemienienia Pańskiego⁴², a nad nim obraz św. Barbary. W drugim ołtarzu znajdowały się obrazy Trójcy Świętej i Matki Bożej. Baptysterium (chrzcielnica), które ufundował łowczy gabiński Górski, znajdowało się między ołtarzem a amboną. Chrzcielnica spełniała właściwie tylko rolę dekoracji, gdyż nie posiadała kociołka na wodę i nie była używana (proboszczowi łatwiej było chrzczyć dzieci w drewnianej kaplicy zbudowanej przy starej plebanii). Sufit i podłoga wykonane były z desek, a nowe ławki ufundowali parafianie⁴³.

W następstwie pożaru zniszczeniu uległy wszystkie sprzęty i naczynia liturgiczne, ale dzięki przedsiębiorczości proboszcza Jana Miszewskiego częściowo wykonano nowe sprzęty, do czego wykorzystano m.in. kruszec wydobyty z pogorzelska⁴⁴. Kompletne wyposażenie kościoła nastąpiło dopiero pod koniec XIX w. za czasów administrowania parafią przez ks. Władysława Górczyńskiego (1887–1897)⁴⁵. Świątynia nie była konsekrowana, ale za zgodą konsystorza wrocławskiego tylko poświęcona przez ówczesnego dziekana kowalskiego i jednocześnie proboszcza Białotarska, ks. Jana Miszewskiego⁴⁶. Nowy kościół nie posiadał żadnych relikwii, odpustów czy też bractw. Dopiero w 1824 r. uzyskano prawo do odbywania odpustu na święto Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego⁴⁷.

W 1831 r. spłonęła stara plebania, a z nią wszystkie dokumenty parafialne⁴⁸. Z powyższego widać, że parafia przez długi czas borykała się z poważnymi problemami, które na pewno w dużej mierze utrudniały normalne duszpasterstwo.

Budowa nowego kościoła

Problem budowy kolejnego, nowego kościoła w Białotarsku istniał od dawna. Przyczyn było kilka. Przede wszystkim położenie dotychczas-

Świątynia białotarska przed wybudowaniem obecnej

sowego kościoła okazało się bardzo niefortunne i niewygodne. Kościół znajdował się daleko od wsi i plebani. Z tego względu pozbawiony był należytej, stałej opieki kapłana. Dodatkowo dochodziło do kradzieży i włamań do pozbawionego opieki kościoła. Poza tym odległość od plebanii była dużym utrudnieniem dla proboszcza, gdy zachodziła nagle potrzeba udzielenia sakramentu chorych, szczególnie w nocy i zimą. Poza tym stan kościoła pozostawiał wiele do życzenia, m.in. dach przeciekał w kilku miejscach.

Proboszczem, który nosił się z zamiarem budowy nowego kościoła, był wspomniany już ks. Władysław Górzyński. Planów tych jednak nie udało mu się wcielić w życie. Pozostawił jednak swój ślad pasterzowania w Białotarsku, budując nową plebanię⁴⁹. Przygotowania do budowy kościoła rozpoczął jego następca, ks. Aleksander Dmochowski, który pasterzował w Białotarsku w latach 1897–1903. Za jego kadencji wykonano plany kościoła, sporządzono kosztorys, na podstawie którego wyznaczono składkę wynoszącą trzy ruble z morgi. Jego następca, ks. Antoni Kozłowski (1903–1906), zorganizował zbiórkę kamieni na fundamenty⁵⁰. Faktyczną budowę kościoła rozpoczął dopiero w 1907 r. ks. Marian Jankowski (1906–1920), który miał nawet na budowę kościoła ofiarować swoje

oszczędności w wysokości 10 tys. rubli w złocie. Proboszcz Jankowski znany był ze swej działalności społecznej. W czasie 15 lat pobytu w parafii założył Kasę Pożyczkową, Koło Rolnicze, Koło Gospodyń Wiejskich – pierwsze w Kongresówce, Mleczarnię Spółdzielczą⁵¹.

Dnia 24 czerwca 1909 r. do Białotarska z wizytą duszpasterską przybył biskup wrocławski Stanisław Zdzitowiecki. Główne uroczystości wizytacyjne odbyły się na miejscu budowy nowego kościoła; podczas nich biskup poświęcił kamień węgielny i fundamenty kościoła⁵². W następnych latach dokończono fundamenty, przerobiono plany, wzniesiono główne mury świątyni, sklepienia naw bocznych i dach⁵³. Budowa w stanie surowym została ukończona w 1914 r. Niestety działania wojenne podczas pierwszej wojny światowej niekorzystnie odbiły się na budującym się kościele. W dniach 13–15 listopada 1914 r. w okolicach Białotarska miała miejsce bitwa między żołnierzami rosyjskimi i niemieckimi, w wyniku której został zniszczony dach kościoła, zabrano dzwony, a mury i wieże zostały uszkodzone (do dziś w murach świątyni od strony zachodniej i północnej znajdują się ślady po pociskach armatnich z tamtego czasu)⁵⁴.

Kolejny proboszcz, ks. Antoni Korzybski (1921–1922), zajął się usuwaniem zniszczeń. Udało mu się zabudować nawę główną, nadal jednak nieskończone były chór i wieże. Jego następcą, ks. Grzegorz Domański (1922–1930), zaczął odprawiać msze już w nowym kościele, do czego w dużej mierze zmusił go stan starego kościoła.

Konsekracji nowego kościoła dokonał biskup Stanisław Zdzitowiecki 20 maja 1924 roku. Uroczystą mszę odprawił dziekan ks. Walenty Ziętkiewicz, a kazanie wygłosił ks. Feliks Szczęsny Starkiewicz z Lubienia. Po sumie przeniesiono Najświętszy Sakrament z namiotu do nowego tabernakulum w świątyni. Wieczorem tego samego dnia do sakramentu bierzmowania przystąpiło około 800 osób, a na drugi dzień około 300.

Następnego dnia biskup poświęcił sztandar Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej. Młodzież zaprosiła biskupa do swojej siedziby, gdzie obok śpiewu i deklamacji przedstawiono krotkochwilę pt. *Łakomy Walek*, przygotowaną pod kierunkiem p. Maciejewskiego, miejscowego nauczyciela⁵⁵.

Proboszcz parafii, ks. Domański, został upoważniony przez biskupa Zdzitowieckiego do przeprowadzenia wszelkich formalności związanych z uregulowaniem spraw związanych z własnością działki, na której wybudowano kościół. Dlatego w 1926 r. nabył plac (1 morga i 128 prętów) za sumę tysiąca złotych od właściciela majątku Piotrów, Stefana Higersbergera⁵⁶.

Mimo dokonanej konsekracji kościoł wymagał jeszcze wielu inwestycji. Parafianie wykazali w tej sprawie duże zrozumienie i dzięki ich ofiarom udało się dokończyć sklepienie i chór, wytykować kościoł wewnątrz, wstawić drzwi, okna i witraże. Założono także nową, betonową posadzkę, kupiono sygnaturkę, dwa ołtarzyki, przerobiono stare organy, naprawiono dach i rynny, zakupiono mensę i filarki do nowego ołtarza oraz nowe tabernakulum, poprawiono zniszczone aparaty kościelne⁵⁷. Aby te wszystkie przedsięwzięcia mogły być sfinansowane, na zebraniu parafialnym 29 czerwca 1927 r. – pod przewodnictwem wójta gminy Rajtaje, Marcina Brylskiego – uchwalono składkę wynoszącą 1 zł z morgi. Pierwszą ratę w wysokości 50 groszy należało wpłacić do 15 sierpnia, a drugą do 15 października. W ten sposób zebrano 12 tys. zł⁵⁸.

Duszpasterstwo

Proboszcz nie tylko zaangażowany był w dokończenie budowy kościoła, ale także w pogłębienie życia religijnego parafian. Świadczy o tym jego prośba z 18 stycznia 1925 r. skierowana do Kurii Diecezjalnej we Włocławku o pozwolenie na przeprowadzenie w parafii misji. Napisał w niej: „Po wprowadzeniu nabożeństwa do nowego kościoła i konsekracji takowego, by podnieść stan moralny w tutejszej parafii, zauważyłem, że należy w Białotarsku przygotować coś nadzwyczajnego, co by błądzących na dobrą drogę wprowadziło, słabszych podniosło, dobrych umocniło. W tym celu jeszcze przed rokiem zaprosiłem oo. Redemptorystów, by urządzili w tutejszej parafii misje. Prośba moja została przez Ojców uwzględniona i przybywają już wkrótce do Białotarska, by 24 lutego b.r. rozpocząć misje. Pokornie, więc proszę Prześwietną Kurię o łaskawe pozwolenie rozpoczęcia spowiedzi wielkanocnej w czasie misji jak również o udzielenie pozwolenia OO. Redemptorystom uroczystego poświęcenia krzyża misyjnego”⁵⁹. Warto dodać, że najstarsi mieszkańcy nie pamiętali, aby kiedykolwiek wcześniej odbywały się w parafii misje, a nawet rekolekcje. Misje rozpoczęły się 24 lutego i trwały do 3 marca 1925 roku. Prowadzili je redemptoryści: o. Marcin Nuckowski, o. Józef Palewski i o. Leonard Sanikowski. W tym czasie wyspowiadało się 2600 osób, a do Komunii świętej przystąpiło około 4000 osób. Pomocą w sprawowaniu sakramentu pojednania służyli księża z dekanatu chodeckiego i sąsiednich parafii archidiecezji warszawskiej oraz ks. Franciszek Buchalski z Bądkowa⁶⁰.

Renowacja misji nastąpiła w 1926 roku. Trwała od soboty 6 do czwartku 11 lutego. Ponownie zaproszono do parafii trzech redemptorystów

z Warszawy. Wygłoszono w tym czasie piętnaście nauk. Renowacje misji zakończył o. Józef Palewski kazaniem o siedmiu boleściach Najświętszej Maryi Panny. Do spowiedzi i Komunii świętej przystąpiło 2700 osób. W spowiedzi pomagali: ks. Brudnicki z Kłotna, ks. Wolski z Lubienia, reformaci z Brzezin Łódzkich i Konina oraz proboszczowie z diecezji płockiej⁶¹.

Dzięki zabiegom ks. G. Domańskiego parafia uzyskała (8 kwietnia 1925 r.) zgodę biskupa na przeniesienie odpustów przynależnych staremu kościołowi do nowej świątyni. Były to trzy odpusty: 3 maja (Znalezienie Świętego Krzyża), 6 sierpnia (Przemienienia Pańskiego) i niedziela po 14 września (Podwyższenia Krzyża Świętego)⁶². Z kolei 16 października 1926 r. kuria biskupia we Włocławku wyraziła zgodę na założenie w Białotarsku III Zakonu św. Franciszka⁶³.

W tym miejscu warto dodać, że za czasów duszpasterzowania ks. Domańskiego w 1922 r. wstąpił do seminarium duchownego w Łodzi pochodzący z parafii Roch Łaski. Na kapłana został wyświęcony 13 listopada 1927 r.⁶⁴

Nowym proboszczem po ks. Domańskim został w 1930 r. ks. Józef Markowski (1930–1932). W czasie jego duszpasterzowania, zgodnie z poleceniem biskupa, zostało założone Stowarzyszenie Kobiet Katolickich. Jedną z trudniejszych spraw była też prośba mieszkańców wsi: Kowalki, Sokólec, Kanibród, Beszyn Folwark i Beszyn Wieś skierowana do biskupa włocławskiego o odłączenie ich od parafii Białotarsk i przyłączenie do parafii Lubień. Podyktowane to było odległością od kościoła parafialnego i trudnościami z udziałem w nabożeństwach. Przeciwni temu byli zarówno proboszcz jak i część parafian, którzy argumentowali, że już raz parafia została okrojona na rzecz parafii Łanięta, ale wówczas były słuszne ku temu powody. Kuria wyznaczyła ks. Feliksa Mikulskiego, dziekana włocławskiego, by ten zapoznał się z problemem. Delegat Kurii Diecezjalnej zwołał 6 maja 1932 r. zebranie obu zainteresowanych stron. Wysłuchawszy przedstawionych racji pozytywnie zaopiniował prośbę mieszkańców. Spawa jednak nie została załatwiona do końca i wsie te pozostały przy parafii Białotarsk⁶⁵.

Dużym problemem dla parafii był stary kościół, który uznany został za zabytek i mimo próśb ks. Domańskiego o zezwolenie na rozbiórkę, władze państwowe nie chciały się na to zgodzić. Do 1939 r. nie potrafiiono tego problemu rozwiązać.

Następcami ks. Józefa Markowskiego na probostwie białotarskim byli: ks. Julian Godlewski (1932) i ks. Stanisław Kowalski (1932–1934), który

przeszedł stąd do Tubądzina. Nie zachowały się jednak źródła dotyczące pracy duszpasterskiej tych proboszczów w parafii Białotarsk.

Działalność ks. Ignacego Bronszewskiego

Przed II wojną światową

W 1934 r. proboszczem w parafii Białotarsk został ks. Ignacy Bronszewski (1934–1939, 1945–1959). Dzięki jego staraniom zakupiono w 1936 r. ołtarz główny z katedry wrocławskiej⁶⁶. Fundatorami ołtarza byli Zygmunt i Bronisław Mierosławscy, właściciele majątku Czarne. Kapituła katedralna, w osobie ks. Michała Skowronka, odpowiedzialnego za jej finanse, wyznaczyła cenę 5 tys. złotych. Ostatecznie, po negocjacjach parafia nabyła ołtarz za sumę 2,5 tys. zł. Rozebranie i transport odbyły się na koszt parafii⁶⁷.

W 1939 r. ks. Bronszewski zakupił do kościoła nowe organy. Jeszcze przed wybuchem drugiej wojny światowej w kościele założono elektryczne oświetlenie, wokół kościoła zbudowano parkan, a dzięki pomocy gminy Rataje, Akcji Katolickiej oraz Ochotniczej Straży Pożarnej z Białotarska pobudowano nową drogę od kościoła do szkoły⁶⁸.

Proboszcz Bronszewski z uwagi na fakt, że parafia w Białotarsku liczyła około 5 tys. wiernych i na jej terenie znajdowały się dwie szkoły 7-oddziałowe i dwie 6-oddziałowe, zwrócił się 23 kwietnia 1936 r. do Kurii Diecezjalnej we Wrocławku z prośbą o przydzielenie drugiego księdza w charakterze prefekta i pomocniczego wikariusza. Prośba ta jednak z niewiadomych przyczyn nie została spełniona do czasów drugiej wojny światowej⁶⁹. W związku z tym ks. Bronszewski w 1937 r. prosił Kurie o misję kanoniczną do nauczania religii w szkołach dla Zenobii Kurzawianki i Władysławy Stępniaówny, a w 1938 r. dla Ewy Narczewskiej, Kazimierzy Trzeciakowej i Władysławy Abramowiczowej⁷⁰.

Należy zaznaczyć, że praca duszpasterska ks. Bronszewskiego przynosiła efekty, skoro niektórzy ewangelicy zamieszkali na terenie parafii przechodzili na wiarę katolicką. I tak: w 1936 r. – Marianna Henkel, w 1937 r. – Gustaw Cywiński, a w 1939 r. – Karol Henkel⁷¹.

Ważną rolę w pogłębianiu życia religijnego odgrywał dom katolicki. Został on wybudowany za czasów duszpasterzowania ks. Mariana Jankowskiego. Pieniądze na budowę w wysokości 6 tys. marek polskich ofiarowali Ossowscy, właściciele Beszyna, a drewno Mierosławscy z Czarnego. Jak zastrzeżli darczyńcy, pieczę nad domem miał sprawować pro-

boszcz. Za czasów ks. Bronszewskiego w domu katolickim swoją siedzibę miały: Katolickie Stowarzyszenie Mężczyzn, Katolickie Stowarzyszenie Kobiet, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej, Koło Gospodyń Wiejskich, ochronka dla dzieci, Kółko Rolnicze, Przystosobienie Wojskowe „Krakusów” – konne i piesze, Przystosobienie Rolnicze, III Zakon św. Franciszka i Żywy Różaniec. Niestety nie zachowały się jakiegokolwiek dokumenty dotyczące działalności bractw i stowarzyszeń. Od maja 1937 r. w domu katolickim mieściła się także poczta⁷². W tym miejscu warto dodać, że pod koniec lat 30. XX w. w Białotarsku istniały trzy biblioteki: parafialna (500 tomów), proboszcza (500 tomów) i Katolickiego Stowarzyszenia Mężów (300 tomów)⁷³. Władze II Rzeczypospolitej doceniły wielkie zaangażowanie ks. Bronszewskiego w działalność społeczną, za co został odznaczony w 1938 r. Złotym Krzyżem Zasługi⁷⁴.

W dniu 18 września 1937 r. w parafii Białotarsk odbyła się wizytacja kanoniczna, która przeprowadził biskup włocławski Karol Radoński. Na granicy powiatu gostynińskiego ordynariusza diecezji powitali parafianie i starosta Korzeniowski w asyście banderii konnej „Krakusów”. Natomiast w Białotarsku przy bramie powitalnej dostojnego gościa chlebem i solą powitał inżynier Jan Higersberger. Do sakramentu bierzmowania przystąpiło w tym dniu 1030 osób. W obiedzie udział wzięli przedstawiciele wszystkich organizacji społecznych, na czele ze starostą Korzeniowskim. Przemówienie o historii parafii wygłosił sędzia Radomyski z Wąwału⁷⁵.

W latach II wojny światowej

Trudne chwile dla parafii jak i całego Kościoła nastąpiły po wybuchu drugiej wojny światowej; rozpoczęły się aresztowania księży, m.in. zabrano ks. Józefa Połatyńskiego z Kłotna, który zginął w Dachau. Aresztowano także proboszczów z Solca, Sokołowa i czterech księży z Gostynina. Ks. Bronszewskiemu udało się przetrwać w parafii do 7 marca 1941 r., kiedy to został ostrzeżony przez Niemca, sekretarza gminy Rataje, Karasa, że znajduje się na liście wyznaczonych do obozu. Opuścił parafię i udał się najpierw do Włocławka, gdzie ukrywał się na Glinkach przez trzy tygodnie, a następnie do Warszawy, gdzie zatrzymał się u Zygmunta Mierosławskiego przy ulicy Świętokrzyskiej 17. Dzięki ks. infułatowi Józefowi Kruszyńskiemu, który był administratorem diecezji lubelskiej, został wikariuszem w Łabuniach pod Zamościem, gdzie pracował dwa

lata. Następnie był wikariuszem w Prażmowie pod Grójcem, gdzie pracował do końca wojny⁷⁶.

W okresie drugiej wojny światowej parafia doznała wielkich strat ekonomicznych, demograficznych, jak i moralnych, m.in. zostało wysiedlonych 900 rodzin⁷⁷. Wprawdzie kościół i zabudowania parafialne nie zostały zdewastowane, to jednak straty materialne były bardzo duże. Z wyposażenia kościoła zabrano trzy dzwony, lichtarze, chorągwie, baldachim, żyrandol. Rozebrano stodołę plebańską, a plebanię zamieniono na szkołę dla dzieci niemieckich. Rozebrano parkan przy kościele i na cmentarzu. W 1943 r. Niemcy rozebrali kościół na cmentarzu⁷⁸.

Po wojnie

Po zakończeniu wojny do parafii powrócił ks. Bronszewski. Przez parę tygodni napotykał na wiele trudności, choćby w sprawowaniu Mszy świętej, którą – jak pisał w kronice parafialnej – odprawiał tylko w sutannie, gdyż nie było ornatów, a za kielich służyła mu zwykła szklanka. Jednak dzięki ks. Helenowskiemu z Gostynina parafia otrzymała kielich, dwie alby, pięć ornatów, pięć kap i kilka komży. Odnaleziono też zakopane w czasie wojny puszkę i kielich. W sierpniu 1947 r. zostały zakupione dzwony do kościoła, na miejsce zrabowanych przez Niemców. Większy kosztował 171.600 zł, a mniejszy 39.720 złotych. Zostały one poświęcone w czasie wizytacji kanonicznej w dniach 11–12 października 1947 r. przez biskupa pomocniczego diecezji wrocławskiej Franciszka Korszyńskiego. Większy dzwon otrzymał imię „Marian” na cześć ks. Mariana Jankowskiego, a mniejszy imię „Grzegorz” na cześć ks. Grzegorza Domańskiego⁷⁹. Biskup sufragan udzielił sakramentu bierzmowania 1350 osobom. Zwrócił również uwagę na negatywne skutki wojny widoczne wśród parafian białotarskich, m.in. ich upadek pod względem religijno-moralnym, czego przejawem była niska frekwencja w niedzielnych mszach i szerząca się plaga pijaństwa. W protokole powizytacyjnym bp Korszyński zaznaczył, że jednak w czasie wizytacji „dał się zauważyć potężny zryw dusz do Boga”⁸⁰.

Należy podkreślić, że ks. Bronszewski przez cały czas swojego duszpasterzowania w Białotarsku starał się odrobić straty powstałe w kościele na skutek drugiej wojny światowej. Szczególnie „bogaty” w tego typu działania był rok 1951. I tak w kwietniu nabyto za 1600 zł ambonę z kościoła ewangelickiego w Karolewie; koszty zakupu pokryła Stanisława Gientka z Białotarska. Rozpoczęto również budowę bocznego ołtarza, w którym planowano umieścić krzyż oraz figurki Matki Bożej i św. Jana, pochodzące

z kościoła na cmentarzu. Krzyż odnowił Leonard Torwid z Torunia, a figury Krzekotowski z Włocławka i stolarz Czesław Błaszczuk z Białotarska⁸¹. Przystąpiono także do malowania kościoła. W tym celu zawarto umowę z artystą malarzem Franciszkiem Węglewskim z Łodzi. Prace malarskie trwały przez cały 1952 r. i zakończyły się w roku następnym⁸².

Sprawni i duszpastersko zaangażowani ks. Bronszewski dbał także o pogłębienie ducha religijnego parafian. W tym celu w czerwcu 1948 r. zorganizował nabożeństwo, podczas którego dokonano osobistego poświęcenia się Najświętszemu Sercu Pana Jezusa i Niepokalanemu Sercu Maryi⁸³. Natomiast w dniach 22–30 kwietnia 1950 r. zorganizował misje, które przeprowadzili redemptoryści. W czasie misji rozdano 5000 komunii, było też dużo nawróceń, dwa małżeństwa zalegalizowały swój związek, a sama parafia odnowiła się duchowo. Na pozytywne skutki misji nie trzeba było długo czekać, bo w tym samym roku do zgromadzenia orionistów w Zduńskiej Woli wstąpił Józef Lewandowski, a do seminarium włocławskiego Marian Mikołajczyk⁸⁴. Renowacje misji odbyły się w dniach 30 kwietnia – 3 maja 1951 r., a przewodniczył im ks. Aleksander Cegłowski ze Strzelec w archidiecezji warszawskiej⁸⁵.

Od 20 września 1949 r. w pracy duszpasterskiej ks. Bronszewskiemu pomagał były proboszcz Białotarska ks. Stanisław Kowalski, który przebywał tu na emeryturze. Jednak zmarł 22 lipca 1950 roku. Pogrzeb odbył się w Białotarsku z udziałem bp. Karola Radońskiego, kapituły włocławskiej, okolicznych księży i wielkiej rzeszy wiernych⁸⁶.

W 1952 r. ks. Bronszewski sprowadził do parafii siostry ze Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi, które pracowały tu do 1959 roku; w sumie pracowało siedem sióstr⁸⁷. W tym miejscu warto dodać, że z parafii Białotarsk pochodzą cztery siostry z tego zgromadzenia: s. Sabina (Zofia) Jędrzejczak, s. Laurencja (Marianna) Jędrzejczak, s. Lojola (Janina) Komorowska, s. Leonarda (Regina) Witkowska⁸⁸.

Dwa razy do roku odbywały się w parafii rekolekcje. Szczególny charakter miały te z 1953 r. (30 IV – 3 V)⁸⁹, podczas których przybył (2 V) do parafii sufragan włocławski Franciszek Korszyński; umieścił w ołtarzu głównym relikwie św. Wojciecha w miejsce zniszczonych przez okupanta⁹⁰.

Wyjątkowo w życiu religijnym parafii zapisał się rok 1954, nazwany Rokiem Maryjnym z uwagi na setną rocznicę ogłoszenia dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny. Przez cały rok wierni licznie uczestniczyli w uroczystościach parafialnych, w czasie których rozdano ponad 10 tys. komunii (na 3823 wiernych). Kulminacyjnym

punktem Roku Jubileuszowego był dzień 8 grudnia. Wieczorem tego dnia po odprawieniu Mszy świętej i wygłoszeniu kazania przez pierwszego wikariusza w parafii, ks. Stanisława Dobiesia (1954–1955), odbyła się uroczysta akademika ku czci Niepokalanej, podczas której młodzież pod kierunkiem s. Anicety Jankowskiej inscenizowała rok kościelny⁹¹.

W dniach 2 i 3 maja 1955 r. biskup włocławski Antoni Pawłowski przeprowadził w parafii wizytację kanoniczną. Do sakramentu bierzmowania przystąpiło 449 osób. Ordynariusz pochwalił parafian za ich głęboką wiarę, a księdzu proboszczowi podziękował za gorliwą pracę duszpasterską⁹².

W czerwcu 1958 roku ks. Henryk Poświata, wikariusz parafii, zorganizował pielgrzymkę dzieci szkolnych do Częstochowy. Wzięło w niej udział sto osób. Wcześniej odbyła się też pielgrzymka panien na Jasną Górę pod przewodnictwem ks. Bronszewskiego⁹³.

W latach 1959–1990

W 1959 r. (12 października) parafię Białotarsk objął ks. Bolesław Murawski, który pozostał tu 8 lat. W czasie jego duszpasterzowania władze komunistyczne usunęły lekcje religii ze szkół, dlatego od 1961 r. nauczanie religii dla uczniów ze szkoły w Białotarsku odbywało się w kościelnej zakrystii, a uczniowie ze szkoły z Czarnego uczęszczali na religię w kaplicy w Skrzynkach. Dla uczniów z pozostałych szkół religia odbywała się w soboty i niedziele w kościele parafialnym w Białotarsku. Lekcje religii prowadzili miejscowi duszpasterze – ksiądz proboszcz i ksiądz wikariusz⁹⁴.

Ks. Murawski w trosce o pogłębienie życia religijnego parafian zorganizował w 1964 r. misje parafialne, które przeprowadzili oblaci z Poznania. Rozdano wówczas 7 tys. komunii.⁹⁵ W latach 1966–1967 odbyła się w parafii peregrynacja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej⁹⁶.

Zasługą ks. Murawskiego była radiofonizacja kościoła, wyremontowanie dachów na wszystkich budynkach parafialnych, uporządkowanie wraz z parafianami i ogrodzenie cmentarza grzebalnego, naprawienie rynien na kościele oraz zbudowanie nowego parkanu przykościelnego.

Praca ks. Murawskiego pozytywnie została oceniona podczas wizytacji (27–28 VIII 1960 r.) przez bp. Franciszka Korszyńskiego, który w protokole powizytacyjnym odnotował: „Parafia pod względem religijno-moralnym przedstawia się dobrze, wierni przywiązani są do kościoła i dbają o swoje uświęcenie”⁹⁷.

Należy dodać, że w czasie duszpasterzowania ks. Murawskiego w Białotarsku święcenia kapłańskie z rąk bp. A. Pawłowskiego otrzymał 24 VI 1962 r. pochodzący z parafii (wieś Dąbrówka) ks. Paweł Kodłubaj (od 1992 r. w diecezji kaliskiej).

Po ks. Murawskim nowym proboszczem parafii Białotarsk został od 1967 r. ks. Jan Fortuna⁹⁸. Podczas krótkiego, bo tylko dwuletniego pobytu, wiele pracy poświęcił wyposażeniu kaplicy w Skrzyńkach, m.in. zakupił pancerne tabernakulum i założył instalację elektryczną. Zadbał także o plebanię i przeprowadził jej gruntowny remont. Troszczył się także o życie religijne swoich parafian⁹⁹.

W dniu 3 grudnia 1969 r. probostwo w Białotarsku objął ks. Wacław Majewski, który pracował tutaj 21 lat (do 1 VII 1990). Był to okres bogaty w wydarzenia religijne, ale także w przedsięwzięcia inwestycyjne.

Jak już wcześniej wspomniano, 6 lutego 1972 r. bp Jan Zaręba ustanowił nową parafię w Skrzyńkach, która została utworzona z części terenów parafii Białotarsk, Kłótno i Kowal¹⁰⁰. Jej pierwszym proboszczem został dotychczasowy wikariusz białotarski, ks. Stefan Kaczmarek, który z polecenia bp. J. Zaręby przebywał tam w latach 1970–1972, by organizować ośrodek duszpasterski w Skrzyńkach¹⁰¹.

Ważnym wydarzeniem religijnym w parafii była peregrynacja kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej (21–22 VIII 1975 r.). Aby dobrze przygotować parafian do tego wydarzenia, ks. Majewski zorganizował w dniach 13–20 sierpnia misje, prowadzone przez redemptorystów z Wrocławia. Mimo żniw frekwencja była bardzo duża. Cała parafia zaangażowała się w przygotowanie na przyjęcie obrazu. Uroczystościom przewodniczył bp Czesław Lewandowski, sufragan wrocławski. W czasie nawiedzenia obecni byli proboszczowie, którzy pracowali w Białotarsku po wojnie, pochodzący z parafii ks. Paweł Kodłubaj, a także wielu kapłanów i siostry zakonne. Wierni głęboko przeżyli nawiedzenie i licznie przystąpili do Komunii świętej. Z Białotarska obraz Matki Bożej Częstochowskiej odprowadzono do parafii w Kłotnie; towarzyszyła mu trzystuosobowa banderia samochodowo-motocyklowa¹⁰². Do tych wydarzeń nawiązano w następnym roku (1976) podczas rekolekcji wielkopostnych, które rozpoczęły się w czwartą niedzielę Wielkiego Postu¹⁰³.

Dużym wydarzeniem dla parafian był wybór na Stolicę Piotrową Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Jak odnotował w kronice parafialnej ks. Majewski „ludzie z radości płaczą i modlą się w jego intencji”¹⁰⁴.

W okresie duszpasterzowania ks. Majewskiego podjęto wiele przedsięwzięć inwestycyjnych. I tak w 1970 r. rozpoczęto remont dachu kościoła, a w 1976 r. przystąpiono do malowania kościoła. Pod tym kątem przeprowadzono też w 1977 r. zbiórkę ofiar w czasie kolędy. Prace malarskie miał prowadzić malarz Gaca, ale jak zaznacza ks. Majewski, trudno było rozpocząć prace, gdy majster „ciągle zwlekał”¹⁰⁵. Ostatecznie Gaca zaproponował w swoje miejsce malarza z Płocka, Dąbrowskiego, który przystąpił do prac malarskich dopiero w 1978 roku. Prace nie zostały jednak wykonane właściwie, stąd niezadowolony był proboszcz jak i parafianie. Mimo tych niepowodzeń w kolejnych latach prowadzono dalsze inwestycje. I tak w 1980 r. małżeństwo Milejów z Poznania rozpoczęło prace przy renowacji ołtarzy¹⁰⁶, w 1981 r. została odnowiona droga krzyżowa i wykonana nowa chrzcielnica.

Dnia 29 września 1984 r. na skutek spięcia instalacji elektrycznej spłonął dach na plebanii. Proboszcz z parafianami postanowili wybudować nową plebanię. Jej budowę ukończono w 1986 roku¹⁰⁷. Rok wcześniej parafia przeżyła śmierć organisty Zbigniewa Staneckiego (46 lat).

Na przełomie wieków XX i XXI

Sześć lat (1 VII 1990 – 27 VI 1996) jako proboszcz w Białotarsku pracował ks. Leszek Rybka. W kronice parafialnej nowy proboszcz zaznaczył: „Zastaję parafię zaniedbaną gospodarczo. Natychmiastowego remontu wymaga kościół, poczynając od dachu, wymiany dachówek, drewna, rynien. Po ścianach kościoła leje się woda. W kościele trzeba także wymienić nagłośnienie, instalację elektryczną i okna”¹⁰⁸.

Ks. Rybka już w 1991 r. skierował do konserwatora zabytków w Płocku prośbę o zgodę na pokrycie kościoła blachą miedzianą. Po otrzymaniu odmownej odpowiedzi odwołał się do Ministerstwa Kultury, skąd otrzymał zgodę na to przedsięwzięcie. Na ten cel miały być przeznaczone ofiary złożone przez parafian w czasie kolędy w 1992 r. Jednak jak zaznaczył w kronice ks. Rybka, „kolęda nie należy do przyjemnych, a wszystko za sprawą remontu kościoła i ofiar na zakup blachy. Nie wszyscy chcieli składać ofiary”¹⁰⁹. Ostatecznie prace związane z remontem podjęto po Wielkanocy 1993 roku. Rozpoczęto je od wymiany więźby dachowej i założenia miedzianej blachy. W czasie odpustu Podwyższenia Krzyża Świętego (12 IX) na zakończenie prac została odprawiona msza dziękczynna.

W tym samym czasie ks. Rybka podjął wraz z parafianami również prace związane z uporządkowaniem cmentarza. Parafianie przez kilka

dni pracowali przy usuwaniu krzaków i chwastów; cmentarz pozostał jednak praktycznie nieogrodzony¹¹⁰.

W dniach 23–24 września 1990 r. wizytację kanoniczną przeprowadził bp Czesław Lewandowski, który udzielił sakramentu bierzmowania 141 osobom. W zarządzeniach powizytacyjnych ksiądz biskup główny nacisk położył na remont kościoła i cmentarza, a także budynków gospodarczych¹¹¹.

Decyzją ministra edukacji narodowej w nowym roku szkolnym 1990/91 nastąpił powrót lekcji religii do szkół. Ks. Rybka stanął przed koniecznością wprowadzenia tej decyzji w życie w parafii białotarskiej. Ze względu na fatalne warunki lokalowe w szkole („stara się rozsypuje, a nowa dopiero w budowie”) zdecydował, w uzgodnieniu z dyrekcją szkoły, że tymczasowo lekcje religii będą odbywać się na plebanii. Uczniów z klas drugiej, siódmej i ósmej ze szkół w Białotarsku i Kanibrodzie miał uczyć ksiądz proboszcz, a pozostałych uczniów (kl. 0, 1, 3, 4, 5, 6) nowo zatrudniona katechetka, Danuta Kosińska z Zakrzewa Parceli¹¹².

W latach dziewięćdziesiątych XX w. w niedzielę i święta msze były odprawiane w godzinach: 8.30, 10.00 i 11.30; na ogół najwięcej wiernych uczestniczyło we mszy o godz. 10. W 1991 r. została zorganizowana wystawa szopek betlejemskich wykonanych przez dzieci z parafii. Natomiast 16 stycznia 1994 r. dzieci ze szkoły podstawowej w Białotarsku, pod kierunkiem katechetki Danuty Kosińskiej i nauczycielki Mirosławy Lewalskiej, przygotowały jasełka bożonarodzeniowe¹¹³.

Rok 1992 r. zapisał się w życiu parafii dwoma wydarzeniami; w sobotę przed Niedzielą Palmową w kościele przed głównym ołtarzem zasłabł długoletni kościelny (47 lat) Kazimierz Grzybowski. Zmarł w Wielkanoc 19 kwietnia. Z kolei 7 czerwca ks. Marek Kryśka z Dąbrówki, należącej do parafii Białotarsk, odprawił mszę prymicyjną. Z racji prymicji został zakupiony nowy kielich i czerwony ornat, a rodzice prymicjanta ofiarowali dla kościoła dywan¹¹⁴.

Od października 1993 r. praktykę duszpasterską (niedziela, poniedziałek i wtorek) w parafii odbywał diakon Dariusz Grenda. Swoją mszę prymicyjną odprawił w Białotarsku w Boże Ciało 1994 r.; kazanie wygłosił ks. Marek Kryśka¹¹⁵.

W 1994 r. (26 października) wszedł w życie nowy podział diecezji na dekanaty. Białotarsk razem ze Skrzynkami, Kłotnem, Grabkowem, Czerniewicami weszły w skład dekanatu kowalskiego. Dziekanem został proboszcz z Kowala, ks. Henryk Ambroziak, a wicedziekanem ks. L. Rybka z Białotarska¹¹⁶.

Dnia 27 czerwca 1996 r. na miejsce ks. Rybki przyszedł ks. Ryszard Koliński, który pozostał tu jedynie cztery lata. Na urząd proboszcza został wprowadzony 29 czerwca przez dziekana kowalskiego ks. Henryka Ambroziaka. Parafianie bardzo miło i ciepło przyjęli nowego proboszcza. Z jego inicjatywy od 1998 r. rozpoczęto odprawianie mszy w remizie w Kanibrodzie¹¹⁷. Nowy proboszcz przeprowadził wraz z parafianami wiele inwestycji, m.in. ogrodzono i uporządkowano cmentarz grzebalny, wstawiono nowe drzwi do kościoła¹¹⁸. W następnym roku kalendarzowym (1999) została założona posadzka z płytek opoczyńskich, gdyż dotychczas przez ponad 70 lat była to tylko cementowa wylewka. Przebudowano także prezbiterium, wyremontowano organy, a przy kościele założono nowy parking¹¹⁹. W 2000 r. – w Roku Wielkiego Jubileuszu biskup pomocniczy Roman Andrzejewski (14 V) dokonał poświęcenia ogrodzenia cmentarza grzebalnego. Natomiast 11 czerwca tego roku bp Stanisław Gębicki poświęcił ołtarz soborowy oraz ambonkę i chrzcielnicę, ufundowane przez braci – ks. Pawła i Edwarda Kodłubajów z Dąbrówki¹²⁰.

Ks. Koliński na własną prośbę opuścił Białotarsk 26 czerwca 2000 r. Żalił się w kronice: „Od samego początku pobytu w parafii Białotarsk dokuczala duża odległość od miasta, gdzie trzeba robić zakupy, a nie mam samochodu. Choroba moja nie lubi zimna, a kościół w Białotarsku ogromny, ale i zimny”¹²¹.

Ks. Krzysztof Czyżak był proboszczem w Białotarsku 4 lata (26 VI 2000 – 30 VI 2004). Swoją pracę, oprócz zadań duszpasterskich, rozpoczął od remontu plebanii. Za jego kadencji rozpoczęto także wymianę okien w kościele na okna witrażowe i zaczęto wstawiać witraże. Zamontowano też kratę w kruchcie, by w sezonie letnim kościół mógł być otwarty przez cały dzień¹²².

W czasie duszpasterzowania ks. Czyżaka parafia przeżyła w dniach 21–25 maja 2003 r. nawiedzenie obrazu Jezusa Miłosiernego i relikwii św. siostry Faustyny. Rekolekcje związane z nawiedzeniem relikwii przeprowadził ks. Wojciech Iwanowski z diecezji płockiej¹²³. W tym też roku odbyła się wizytacja kanoniczna biskupa włocławskiego Bronisława Dembowskiego (16–17 IX), który w czasie wizytacji odwiedził także szkołę w parafii¹²⁴.

Od 30 czerwca 2004 r. proboszczem w Białotarsku jest ks. Piotr Paweł Obolewski¹²⁵. Do najważniejszych spraw zdaniem ks. Obolewskiego należało malowanie kościoła. W kronice parafialnej zapisał: „Chyba brudniejszego kościoła nie ma w całej diecezji”. Tymi też spostrzeżeniami

dzielił się z parafianami podczas pierwszej swojej kolędy w parafii. Zanim jednak przystąpiono do malowania, przebudowane zostały wszystkie zwieńczenia kaplic. Wymieniono też uszkodzone cegły na zewnątrz kościoła. Natomiast samo malowanie ścian kościoła rozpoczęto dopiero 22 lipca 2009 roku. Prace w prezbiterium zostały zakończone w 2010 roku¹²⁶. Natomiast w 2012 r. została pomalowana kaplica Przemienienia Pańskiego¹²⁷. Ofiary na remonty pochodziły przede wszystkim od parafian, którzy w większości rozumieli potrzebę prowadzonych prac. Parafia otrzymała także wsparcie od marszałka województwa mazowieckiego Adama Struzika i Kurii Diecezjalnej we Włocławku.

Wielkim przeżyciem dla mieszkańców parafii Białotarsk, jak i dla wszystkich Polaków, była śmierć papieża Jana Pawła II 2 kwietnia 2005 r. (sobota). W niedzielę (3 IV) odprawiona została msza o 11.30 za zmarłego papieża. Na sumę przybyło bardzo dużo parafian. Punktualnie o 12.00 wszyscy wzięli się za ręce i odmówili *Anioł Pański*. Z kolei 6 kwietnia msza za zmarłego Jana Pawła II została odprawiona w Kanibrodzie. Przybyło ok. 150 osób, co jak na niewielką miejscowość było dość dużo. Kolejna msza w tej samej intencji została odprawiona w kościele parafialnym 7 kwietnia o godz. 11. Przybyły na nią wraz z nauczycielami dzieci ze szkoły podstawowej i młodzież z gimnazjum w Białotarsku. Po mszy został zaprezentowany program słowno-muzyczny o Janie Pawle II. Na zakończenie pod krzyżem misyjnym zapalono około 200 zniczy¹²⁸.

Ważnym wydarzeniem było też nawiedzenie 23–24 listopada 2011 r. parafii przez kopię Krzyża Światowych Dni Młodzieży, który w Niedzielę Palmową poświęcił bp Wiesław Alojzy Mering. Kościół w tych dniach zgromadził bardzo dużo parafian¹²⁹.

W tym samym roku biskup Wiesław Mering odbył (18 V) wizytację kanoniczną w parafii; udzielił sakramentu bierzmowania 59 osobom¹³⁰. W sprawozdaniu powizytacyjnym zalecił m.in. kontynuowanie prac przy malowaniu kościoła¹³¹.

Do tradycji parafii należy też organizowanie dziękczynnych pielgrzymek dla dzieci pierwszokomunijnych do Lichenia i Niepokalanowa. Udział w tych pielgrzymkach biorą dzieci, które w danym roku po raz pierwszy przystąpiły do Stołu Pańskiego, a także ich rodzice, nauczyciele, katechetka i ksiądz proboszcz.

W dniach 2–4 lipca 2012 r. parafianie białotarscy pielgrzymowali do Gietrzwałdu, Świętej Lipki i Ostrej Bramy w Wilnie. W pielgrzymce pod kierunkiem proboszcza udział wzięło 50 parafian¹³². Po drodze do Wilna

w Gietrzwałdzie ksiądz proboszcz odprawił mszę w intencji pielgrzymów. W Świętej Lipce wysłuchano koncertu organowego. Jednak niezatarte wrażenie pozostawiło Wilno, po którym oprowadzał pielgrzymów pan Janusz Gulbinowicz, daleki krewny abp. Henryka Gulbinowicza. Wielkie wrażenie na pielgrzymach wywarł pobyt na cmentarzu na Rosie. Jednak największym przeżyciem była Msza święta sprawowana przez proboszcza w Ostrej Bramie w intencji pielgrzymów.

* * *

Każdy proboszcz jest koordynatorem życia religijnego w parafii, ale także jest odpowiedzialny za stan duchowy i materialny parafii. W historii Białotarska byli zawsze gorliwi i oddani Bożej sprawie duszpasterze. W badaniach nad dziejami parafii udało się ustalić nazwiska niektórych proboszczów:

Piotr – 1325

Paweł – 1412

Tomasz Zakrzewski – 1577

diak. Wojciech Sierakowski – 1583–1599 (nie rezydował w parafii)

ks. Mateusz (lub Maciej) z Siedlec – rezydent, wikariusz

ks. Maciej Żółtowski – 1639–1647

ks. Jan Domaradzki – 1639–1647

ks. Szymon Kuliński – 1703–1711

ks. Wawrzyniec Gumiński – 1719–1725

ks. Walenty Modrzeński – 1777

ks. Jan Miszewski – 1777–1811

ks. Konstanty (lub Jan) Nadratowski – 1815–1839

ks. Franciszek Włodkowski – 1840–1848

ks. Bartłomiej Pryliński – 1848–1886

ks. Władysław Górzyński – 1887–1897

ks. Aleksander Dmochowski – 1897–1903

ks. Antoni Kozłowski – 1903–1906

ks. Marian Jankowski – 1906–1920

ks. Marian Chwiłowicz – 1920–1921

ks. Antoni Kobrzyski – 1921–1922

ks. Grzegorz Domański – 1922–1930

ks. Józef Markowski – 1930–1932

ks. Jan Godlewski – 1932

ks. Stanisław Kowalski – 1932–1934

ks. Ignacy Bronszewski – 1934–1939 i 1945–1959
ks. Bolesław Murawski – 1959–1967
ks. Jan Fortuna – 1967–1969
ks. Waław Majewski – 1969–1990
ks. Leszek Rybka – 1990–1996
ks. Ryszard Kolibski – 1996–2000
ks. Krzysztof Czyżak – 2000–2004
ks. Piotr Paweł Obolewski od 2004¹³³

Z przedstawionej liczby proboszczów dwóch spoczywa na cmentarzu parafialnym w Białotarsku: ks. Bartłomiej Pryliński (1804–1886) i ks. Stanisław Kowalski (1876–1950)¹³⁴.

Pomocnikami proboszcza w pracy w parafii są wikariusze. W Białotarsku pierwszy wikariusz rozpoczął pracę w 1954 r. Wikariusze białotarscy byli najczęściej administratorami kaplicy w Skrzynkach i do nich także należało prowadzenie katechezy w parafii. Wikariuszami w Białotarsku było kolejno 21 kapłanów:

ks. Stanisław Dobies – 1954–1955
ks. Kazimierz Szafranski – 1955–1956
ks. Bogumił Gańczak – 1956
ks. Ryszard Tuzin – 1956–1957
ks. Henryk Poświata – 1957–1958
ks. Klemens Nowakowski – 1958–1959
ks. Stanisław Wilusz – 1959–1962
ks. Zenon Banasiak – 1962–1963
ks. Stefan Kaczmarek – 1963–1964
ks. Jan Talaska – 1964–1965
ks. Józef Dusiński – 1965–1966
ks. Jan Krawczyk – 1966–1968
ks. Włodzimierz Tobała – 1968–1969
ks. Eugeniusz Twardowski – 1969–1970
ks. Stefan Kaczmarek – 1970–1972
ks. Andrzej Minko – 1995–1996
ks. Wiesław Mrówczyński – 1996–1997
ks. Andrzej Prokopowicz – 1997–1998
ks. Sławomir Grabiszewski – 1999–2000
ks. Idzi Piasecki – 2001–2002
ks. Marek Stefański – 2002–2003¹³⁵

PRZYPISY

¹ K. Pacuski, *Ziemia gostynińska od XII w. do 1462 r. na tle dziejów Mazowsza płockiego i rawskiego*, w: *Dzieje Gostynina i ziemi gostynińskiej*, red. M. Chudzyński, Warszawa 1990, s. 85.

² *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku*, wyd. B. Ulanowski, t. 4, Kraków 1888, nr 9, s. 156.

³ J. Senkowski, *Lustracja poradlnego i rejestr lanów woj. brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego 1489*, „Teki Archiwalne”, 7(1961), s. 120.

⁴ *Catalogus ecclesiarum dioecesis Wladislaviensis (cir. an. 1570)*, w: *Monumenta historica dioeceseos Wladislaviensis* (MHDW), [z.] 1, Wladislaviae 1881, s. 7; Schematyzm diecezji kujawsko-kaliskiej, 1874, s. 45.

⁵ *Monumenta Poloniae Vaticana*, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1913, s. 264.

⁶ *Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego*, wyd. T. Lubomirski, Warszawa 1863, nr 17.

⁷ *Catalogus ecclesiarum dioecesis Wladislaviensis (cir. an. 1570)*, poz. cyt., s. 7; Archiwum Diecezjalne we Włocławku (ADWł), Akta biskupów kujawsko-pomorskich (ABKP). Wizytacje (Wiz.) 2, (1527), k. 36–36v.

⁸ *Visitatio decanatus ruralis Brzestensis [...] facta anno Domini 1594*, w: MHDW, [z.] 22, Wladislaviae 1903, s. 15.

⁹ D. Kosińska, *Z dziejów parafii Białotarsk*, Warszawa 1998, s. 15–16 (mps w archiwum parafii Białotarsk).

¹⁰ M. Kallas, *Z przeszłości administracyjnej Kujaw i ziemi dobrzyńskiej (od rozbiorów do utworzenia województwa włocławskiego)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, [1](1978), s. 195.

¹¹ W. Kujawski, *Najstarsze kościoły i parafie na Kujawach. Białotarsk*, „Ład Boży”, 1986, nr 25, s. 6.

¹² S. Librowski, *Wizytacje diecezji włocławskiej*, cz. 1, t. 1, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (ABMK), 8(1965), s. 157.

¹³ K. Pacuski, *Ziemia gostynińska...*, dz. cyt., s. 68.

¹⁴ *Lites ac Res geste inter Polonos ordinemque cruciferorum*, t. 2, Poznań – Warszawa, 1935, s. 223.

¹⁵ „Rocznik Diecezji Płockiej”, 1998, s. 269.

¹⁶ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966–1939)*, ABMK, 19(1969), s. 303; Z. Gudon, J. Powierski, *Podziały administracyjne Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w XII–XIV wieku*, Warszawa 1974, s. 119.

¹⁷ Zob. F. Kiryk, *Jakub z Sienna*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 364–367.

¹⁸ ADWł, ABKP. Wiz. 5(69), (1582–1583), k. 156v–162v.

¹⁹ *Declaratio proventuum Ecclesiae parochialis in Byalotarzek*, w: MHDW, [z.] 11, Wladislaviae 1891, s. 38. W 1527 r. proboszcz parafii Łanięta zapłacił dwa szelągi na rzecz parafii Białotarsk.

²⁰ J. Senkowski, *Lustracja poradlnego...*, dz. cyt., s. 120.

²¹ „Rocznik Diecezji Włocławskiej” (RDWł), 1962, s. 70–71.

²² Tamże, s. 70; Archiwum parafii Białotarsk (APBiał), Kronika parafii Białotarsk, t. 1: 1909–2003, s. 34. Aktu poświęcenia dokonał 29 VI 1958 r. ks. Stanisław Kozmiński, dziekan chodecki.

²³ RDWł, 1972, s. 190; APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 55.

²⁴ RDWł, 1972, s. 190; J. Zaręba, *Dekret erekcyjny parafii Skrzyńki*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” (KDWł), 55(1972), s. 79–80.

²⁵ ADWł, Akta Kurii Diecezjalnej Włocławskiej (AKDWł). Akta parafii Białotarsk, 5(1920–1939), k. 111. Przed II wojną światową zostało już zgromadzone drewno na budowę kaplicy, ofiarowane przez Mierosławskich, a rozkradzione przez hitlerowców.

- ²⁶ RDWł, 1962, s. 69–78. W 1962 r. parafia Chodecz liczyła 75 miejscowości.
- ²⁷ Schematyzm diecezji kujawsko-kaliskiej, 1874, s. 45.
- ²⁸ *Visitatio decanatus ruralis Brzestensis [...] facta anno Domini 1594*, poz. cyt., s. 15; ADWł, ABKP. Wiz. 5(69), k. 154–156v.
- ²⁹ *Visitatio decanatus ruralis Brzestensis [...] facta anno Domini 1594*, poz. cyt., s. 16; W. Kujawski, *Najstarsze kościoły i parafie na Kujawach. Białotarsk*, art. cyt., s. 6.
- ³⁰ ADWł, ABKP. Wiz. 13(74), (1639–1642), k. 319–320.
- ³¹ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 5.
- ³² *Decanatus Brestensis visitatus 1594 anno*, w: MHDW, [z.] 23, Wladislaviae 1907, s. 45.
- ³³ Tamże, s. 91. Proboszcz w dalszym ciągu był duchownym niższych święceń i należy przypuszczać, że ostatecznie zrezygnował z kapłaństwa, ponieważ w dekrete powizytacyjnym zaznaczono, że prawdopodobnie wziął sobie żonę i że wraz ze swoim ojcem powinni zwrócić nowemu proboszczowi pobrane nieprawnie dochody.
- ³⁴ Tamże, s. 45–46.
- ³⁵ ADWł, ABKP. Wiz. 13(74), s. 325–326.
- ³⁶ ADWł, ABKP. Wiz. 14(75), (1710–1711), k. 100–100v.
- ³⁷ [S. Chodyński], *Białotarsk*, w: Schematyzm diecezji kujawsko-kaliskiej, 1874, s. 45.
- ³⁸ ADWł, ABKP. Wiz. 14(75), k. 102v.
- ³⁹ ADWł, ABKP. Wiz. 19(80), (1725), k. 53.
- ⁴⁰ ADWł, ABKP. Wiz. 58, (1786), k. 58.
- ⁴¹ W. Kujawski, *Najstarsze kościoły i parafie na Kujawach. Białotarsk*, art. cyt., s. 6.
- ⁴² Fakt ten być może przyczynił się do wezwania kościoła, który funkcjonuje do dnia dzisiejszego.
- ⁴³ ADWł, Akta biskupów kujawsko-kaliskich (ABKKal). Akta parafii Białotarsk, 2(1852), k. 2–3.
- ⁴⁴ W. Kujawski, *Najstarsze kościoły i parafie na Kujawach. Białotarsk*, art. cyt., s. 6.
- ⁴⁵ *Z Białotarska. Historia kościoła białotarskiego*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” (KDKK), 18(1924), s. 343.
- ⁴⁶ ADWł, ABKP. Wiz. 58, k. 58.
- ⁴⁷ ADWł, ABKKal. Wiz. 4, (1824), k. 22–22v.
- ⁴⁸ *Z Białotarska*, poz. cyt., s. 343.
- ⁴⁹ Zob. R. Filipowski, *Śp. ks. Władysław Górczyński*, KDKK, 15(1921), s. 7–12.
- ⁵⁰ *Z Białotarska*, poz. cyt., s. 343.
- ⁵¹ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 13.
- ⁵² *Sprawozdanie z wizyty pasterskiej [1909 r.]*, KDKK, 3(1909), s. 282.
- ⁵³ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 2.
- ⁵⁴ ADWł, AKDWł. Akta parafii Białotarsk, 5(1920–1939), k. 11, 60.
- ⁵⁵ *Sprawozdanie z wizyty pasterskiej J. E. Biskupa Stanisława Zdzitowieckiego odbytej w maju 1924 r.*, KDKK, 18(1924), s. 314–315.
- ⁵⁶ ADWł, AKDWł. Akta parafii Białotarsk, 5(1920–1930), k. 40–41.
- ⁵⁷ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 2.
- ⁵⁸ ADWł, AKDWł. Akta parafii Białotarsk, 5(1920–1939), k. 48–48v.
- ⁵⁹ Tamże, k. 23.
- ⁶⁰ *Więści z diecezji. Białotarsk*, KDKK, 19(1925), s. 275.
- ⁶¹ Tamże, s. 236–237.
- ⁶² ADWł, Akta parafii Białotarsk, sygn. 5, (1920–1939), k. 30.
- ⁶³ Tamże, k. 47.
- ⁶⁴ Zob. K. Nalepa, *Ks. Roch Łaski – wierny Bogu i Ojczyźnie*, w: *Ks. Roch Łaski – 100 rocznica urodzin 1902–2002*, Witów 2002. Urodził się 16 VIII 1902 r. w miejscowości Gulewo, w powiecie gostyńskim. Po święceniach został wikariuszem w Jeżowie, Rudzie Pabianickiej i w katedrze łódzkiej, a następnie proboszczem w Łękawie i Żeroniach. Podczas kampanii wrześniowej 1939 r. pełnił funkcję kapelana wojskowego podczas obrony stolicy. Następnie wrócił do Żeroni, gdzie pracował do 6 X 1941 r., kiedy to został aresztowany i os-

dzony w obozie koncentracyjnym w Dachau. Po zakończeniu wojny pełnił funkcję kapelana Polskich Sił Zbrojnych w stopniu majora. Po powrocie do parafii Żeronie (4 IV 1946) zajął się organizowaniem życia religijnego. Wkrótce przeniesiony został do parafii Witowo. Jego pracy duszpasterskiej ciągle towarzyszyła niechęć organów bezpieczeństwa. Nieustannie był o coś posądzany, wzywany na przesłuchania, szykanowany, wywlekany do lasu i bity. Ponoć nawet podrzucano mu broń. W 1949 r. ks. Łaski został aresztowany przy ołtarzu w kościele i wywieziony z Witowa prawdopodobnie do Łodzi. Był przesłuchiwany i torturowany. Po tym wydarzeniu na kilka dni wrócił do Witowa. Ale już w pierwszych dniach maja tego roku został ponownie wywieziony z Witowa i umieszczony na oddziale neurologicznym szpitala przy ul. Aleksandrowskiej w Łodzi. Był poddawany przeróżnym torturom. Jeden z funkcjonariuszy UB powiedział mu wprost: „Ksiądz mógł Dachau przeżyć, ale UB ma lepsze metody i tu ksiądz nie przeżyje”. Zmarł 13 V 1949 r., został pochowany w Witowie.

⁶⁵ ADWł, AKDWł. Akta parafii Białotarsk, 5(1920–1939), k. 84, 87–88, 92–95.

⁶⁶ Tamże, k. 128–128v.

⁶⁷ Zob. W. Frątczak, *Ks. Ignacy Broniszewski*, KDWł, 70(1987), s. 141.

⁶⁸ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 2.

⁶⁹ ADWł, AKDWł. Akta parafii Białotarsk, 5(1920–1939), k. 133–134.

⁷⁰ Tamże, k. 140–141, k. 148–149.

⁷¹ Tamże, k. 135, 137, 153.

⁷² APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 3.

⁷³ W. Frątczak, *Diecezja włocławska w okresie II wojny światowej*, wyd. 2 popr. i uzup., Włocławek 2013, s. 306.

⁷⁴ *Odnaczeni*, KDWł, 32(1938), s. 138.

⁷⁵ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 3–7.

⁷⁶ Tamże, s. 8.

⁷⁷ W. Frątczak, *Diecezja włocławska...*, dz. cyt., s. 344.

⁷⁸ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 9.

⁷⁹ Tamże, s. 9–10, 12.

⁸⁰ APBiał, Protokół wizytacji parafii Białotarsk, 1947, bez pag.

⁸¹ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 17.

⁸² Tamże, s. 52.

⁸³ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 15.

⁸⁴ Tamże, s. 16.

⁸⁵ Tamże, s. 17.

⁸⁶ Tamże, s. 16. Ks. Stanisław Kowalski urodził się 17 III 1876 r. w Kaliszu, gdzie ukończył gimnazjum rządowe. Po ukończeniu seminarium duchownego włocławskiego (1895–1900) przyjął 27 V 1900 r. święcenia kapłańskie. Jako neoprezbiter był wikariuszem w parafii św. Zygmunta w Częstochowie (1900–1907), a w latach 1907–1911 pełnił posługę duszpasterską przy kościele w Rakowie. Był też rektorem filialnego kościoła w Jaworznie (1911–1916). Proboszczował w Górze (1916–1918), Korczewie (1918–1926), Borystawicach (1926)1932), Białotarsku (1932–1934), Tubądzinie (1934–1939) i Koźminku (1945–1949). W 1926 r. został mianowany tajnym szambelanem papieskim, a po zwolnieniu z parafii Korczew w tym samym roku (zamierzał wstąpić do orionistów) został prefektem Seminarium Nauczycielskiego w Zduńskiej Woli oraz kapelanem więzienia. W czasie II wojny światowej przebywał w okolicach Nowego Sącza.

⁸⁷ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 22. W parafii pracowały: s. Władysława Szymańska, ur. 26 II 1898 r. w Powierciu, pow. Koło, pracowała w Białotarsku w latach 1952–1959, była przełożoną domu zakonnego a zarazem organistką, zmarła 20 II 1967 r. we Włocławku; s. Izabela Banasiak, ur. 4 III 1933 r. w Borowie, w Białotarsku pracowała w latach 1954–1959 jako zakrystianka, obecnie jest przełożoną domu w Ciechocinku; s. Maria Brożek, ur. 24 VII 1901 r. w Osinie Dużej, pow. radomszczański, w Białotarsku pracowała w latach 1952–1955 i zajmowała się ogrodem proboszczowskim i praniem bielizny kościelnej, zmarła 8 IX 1980 r. we Włocławku; s. Aniceta Janowska, ur. 12 IX 1924 r.

w Suchodole, w Białotarsku pracowała w latach 1952–1959 jako katechetka, zmarła we Włocławku; s. Blandyna J a s z e k, ur. 4 IX 1933 r. w Chrzanowie, pow. Kraśnik, w Białotarsku przebywała w latach 1955–1959, zajmowała się ogrodem przy plebani i prasowaniem bielizny kościelnej, obecnie przebywa we Włocławku; s. Loretta R z e ź n a, ur. 25 III 1923 r. we wsi Boczki k. Łowicza, w Białotarsku była w latach 1956–1957, zmarła 4 IX 2004 r.; s. Agata Z a l e w s k a, ur. 31 VII 1915 r. we wsi Żary, pow. łomżyński, w Białotarsku pracowała w latach 1952–1957, zajmowała się gospodarstwem domowym i kuchnią zakonną, obecnie przebywa w Łowiczu. – Ze wspomnień s. Laurencji (Marianny) Jędrzejczak, rodaczki Białotarska, zebranych przez autora.

⁸⁸ RDWł, 2011, s. 563. S. Sabina (Zofia) Jędrzejczak, ur. 1 I 1929 r. w Górkach, do zakonu wstąpiła 14 V 1949 r., zmarła 28 VII 2011 r. we Włocławku; s. Laurencja (Marianna) Jędrzejczak, ur. 24 I 1933 r. w Górkach, do zakonu wstąpiła 28 I 1956 r., obecnie przebywa we Włocławku i jest archiwistką; s. Lojola (Janina) K o m o r o w s k a, ur. 3 I 1942 r. w Woli Działkowskiej, do zakonu wstąpiła 1 III 1958 r., jest przełożoną domu zakonnego w Zakopanem; s. Leonarda (Regina) W i t k o w s k a, ur. 16 XI 1934 r. w Działkowie, do zakonu wstąpiła 16 XI 1951 r., obecnie mieszka we Włocławku. – Relacja s. Laurencji Jędrzejczak zebrana przez autora.

⁸⁹ Rekolekcje prowadził ks. Jan Sobol, dziekan z Gostynina.

⁹⁰ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 22.

⁹¹ Tamże, s. 24; APBiał, Protokół wizytacji kanonicznej z 1955 r.

⁹² APBiał, Protokół wizytacji parafii Białotarsk z 1955 r.

⁹³ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 37.

⁹⁴ ADWł, AKDWł. Akta parafii Białotarsk, 1945–1979, bez pag.

⁹⁵ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 49.

⁹⁶ Tamże, s. 52.

⁹⁷ APBiał, Protokół wizytacji parafii Białotarsk z 1960 r.

⁹⁸ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 53. Ks. Murawski odszedł do parafii Osiećciny.

⁹⁹ Tamże, s. 54. Za jego duszpasterzowania mieszkańcy Zawada Piaski ufundowali do kościoła chorągwie św. Kazimierza.

¹⁰⁰ Tamże, s. 56. Z Białotarska odłączono wsie: Cieslikowo, Czarne, Dębowo, Lubaty, Okna, Radziszewo, Skrzynki, Skrzyńeczki, Trzebowo, Trzebówek. Z Kłotna przyłączono Telążnę Kanał, a z Kowala – Krzewent i Goreń Duży.

¹⁰¹ APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 55.

¹⁰² Tamże, s. 56.

¹⁰³ Tamże, s. 58.

¹⁰⁴ Tamże, s. 59.

¹⁰⁵ Tamże, s. 58.

¹⁰⁶ Tamże, s. 60.

¹⁰⁷ Tamże, s. 66.

¹⁰⁸ Tamże, s. 70.

¹⁰⁹ Tamże, s. 75.

¹¹⁰ Tamże, s. 70.

¹¹¹ APBiał, Protokół powizytacyjny, 1990.

¹¹² APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 1, s. 70.

¹¹³ Tamże, s. 74, 94.

¹¹⁴ Tamże, s. 74.

¹¹⁵ Tamże, s. 86.

¹¹⁶ Tamże, s. 90.

¹¹⁷ Tamże, s. 97.

¹¹⁸ Tamże, s. 96.

¹¹⁹ Tamże, s. 100.

¹²⁰ Tamże, s. 103, Akt poświęcenia ołtarza, chrzcielnicy i ambonki.

¹²¹ Tamże, s. 103.

¹²² Tamże, s. 122.

¹²³ Tamże, s. 155.

¹²⁴ Tamże, s. 130.

¹²⁵ Tamże, t. 2: 2004–, s. 17.

¹²⁶ Tamże, s. 55.

¹²⁷ Tamże, s. 67.

¹²⁸ Tamże, s. 21.

¹²⁹ Tamże, s. 57.

¹³⁰ Tamże, s. 61.

¹³¹ APBiał, Protokół powizytacyjny, 2012.

¹³² APBiał, Kronika parafii Białotarsk, t. 2, s. 65.

¹³³ ADWł, ABKKal. Akta parafii Białotarsk, 1(1819), 2(1855), 5(1920–1939); ADWł, ABKP. Wiz. 13(74), 14(75), 19(80), 40(88), 58, 70; ABKKal. Wiz. 4; MHDW, [z.] 1, 20, 21, 22, 23; APBiał, Kronika parafii Białotarsk, 1939–2002; *Z Białotarska*, poz. cyt., s. 343–344; KDWł, 24(1930), s. 327; 26(1932), s. 144.

¹³⁴ RDWł, 2011, s. 563.

¹³⁵ RDWł, 1954–1972; 1995–2003; APBiał, Kronika parafii Białotarsk, 1954–1972, 1995–2003.